

A MODERN ESZTÉTIKA SZÜLETÉSE...

KISBALI LÁSZLÓ

Joachim Ritter:

Szubjektivitás

Válogatott tanulmányok

Fordította Papp Zoltán

Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2007.

160 oldal, 2495 Ft

Burckhardt, noha hangsúlyozza, hogy nem ért a természettudományok történetéhez, mégis beiktat egy vonatkozó szakaszt, csak hogy jellemezze az úrt, amit itt be kell tölteni. Szempon-tunkból ez azért fontos, mert a Petrarca-történet kontextusa is más lesz. Burckhardt ugyanis az olasz reneszánszban kibontakozó egyén nagy kulturális teljesítményét egyrészt „az ókor új életre ébresztésében”, másrészt „a világ és az emberek felfedezésében” látja.¹ Ebbe illeszkedik bele az itáliai természettudomány vizsgálata, amelyet a táji szépség felfedezésének témája követ.

Burckhardt számára a táj felfedezése ugyanabba a folyamatba illeszkedik, mint a modern természettudományok kialakulása. A tudás és a kutatás mellett a táj esztétikai észlelése és élvezete a „természet megközelítésének [nahezutreten]” különös formája.² Párhuzamos, s nem ellentétes, még csak nem is kiegészítő viszonyban állanak. Tudományban és a természet esztétikai szemlélésében is a modern világ alapján azonos szelleme nyilatkozik meg. Ezért nem egyszerűen következtlen Burckhardt, amikor Humboldt-tal vitatkozik, s felmenti Petrarcat a vád alól, hogy nincs érzéke a természethez.³ Burckhardt ugyanis Petrarca földrajzi ismeretére és térképrajzolói tapasztalataira emlékeztet. S ezt olyan komolyan gondolja, hogy inkább a tájleíró ügyetlenségére, mint a benne lévő „tájékezés hiányára” utal. (Petrarca ennek nem nagyon örülne.) „A természet élvezése a legkívánatosabb kísérője minden szellemi tevékenységében”, a tanulás, az írás, a meditáció és imádkozás közben is. Magasrendű szellemi tevékenység és a természet élvezése „egybefonódtak” életében.⁴

Burckhardt ugyanakkor a tudás közvetítette természethez való viszony mellett az esztétikai kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy a „természet megpillantása

[Anblick der Natur] közvetlenül hatott rá”. A közvetlenség mellett a modern tájélvezet jegye Petrarcanál, hogy „különbséget tud tenni valamely tájék festői jelentősége és hasznossága között [die male-riche Bedeutung einer Landschaft von der Nutzbarkeit zu trennen]”.⁵

Burckhardt a tájfejezethez írt lábjegyzetében Humboldt *Kosmos*-át nevezi meg magától értetődő közvetlen forrásként. (Ez a magyar fordításból hiányzik.)

„Az olaszok a legelsőek a modernek között [az újabb korban], akik a táj alakját mint valami többé-kevésbé szepet észlelték és élvezték.”⁶

Az esztétikai tájszemléletet Burckhardt specifikusan modern jelenségnek mutatja be, noha – hasonlóan Humboldthoz – az ehhez szükséges lelki képességet antropológiai állandónak tekinti.

Homéroszból is tudható például, hogy „a természet milyen erős benyomást gyakorolt” az akkori emberekre. A meglévő lelki jelenségek azonban a pre-modern világban másként manifesztálódtak és másként tudatosultak. E tudatosulási formák azonban nem különböznek magával a kiinduló érzékenységgel szemben. A „bonyolult kulturális folyamatok” mintegy beépülnek az érzésekbe, második természetüké válnak, s történeti feltételezettségükben is *közvetlen*

... ÉS A HEGYMÁSZÁS SZELLEME

1 ■ Jacob Burckhardt: *A reneszánsz Itáliában*. 115–170. és 172–216. old. Vö. Wilhelm Schlink: Jacob Burckhardt über den „Genuß der Kunstwerke”. *Trierer Beiträge. Aus Forschung und Lehre an der Universität Trier* 11 (1982) 47–55. old. – A. v. Humboldt és Burckhardt nézeteinek rokonsága, még tudományelméleti szinten is, amennyiben mindkettőjüknél a tudományos objektivitás feltétele a tárgy kiváltotta élvezettel kezdődő érdeklődés (53–54. old.).

2 ■ Burckhardt: *i.m.* 178. old.

3 ■ Alexander von Humboldt: *Kosmos*. II. köt., 121. old.

4 ■ Burckhardt: *i.m.* 179. old.

5 ■ *uo.*

6 ■ *uo.* 178. old.

7 ■ Humboldt: *i.m.* V. köt., 861. old.

8 ■ *uo.* II. köt., 121. old.

9 ■ Burckhardt: *i.m.* 179–180. old.

10 ■ *uo.* 180. old.

11 ■ Dieter Mertens: Mont Ventoux, Mons Alvernae, Kapitol und Parnass. Zur Interpretation von Petrarca's Brief Fam. IV, 1 „De curis propriis”. In: Andreas Bihrer (Hg.): *Nova de veteribus: mittel- und neulateinische Studien für Paul Gerhard Schmidt*. Saur Verlag, München – Leipzig, 2004. 716. old.

12 ■ Simon Schama: *Landscape and Memory*. Harper Collins, London, 1995. 454. old.

13 ■ Mertens: *i. m.* 731. old.

viszonyba lépnek a természettel, ami különbözik a történelem egy más pontján megjelenő – az átélő alany számára ugyancsak közvetlen – érzéstől.

Három eltérő dologról van szó: a természet benyomásairól, ezek tudatosulásairól s e tudat írásos vagy képi megformálásáról. Ezek kerülnek történeti környezetbe. Hiába a germánok együttélése a természettel, ha a kereszténység hatására az erdők, a hegyek megtelítődnek a bűn és a démonok jeleivel. A történeti változások sora elmesélhető. Alexander von Humboldt a *Kosmos* második kötetében a *természetérzés* [Naturgefühl] hosszú történetét beszéli el, a Védáktól és a Bibliától a XIX. század közepéig. Hol van ekkor a különbség a modern és az általános természetérzés között?

Ritter megjegyzi, hogy „már Alexander von Humboldt utal Petrarca hegymászására” (113. old.), azt viszont nem teszi hozzá, hogy Humboldt éppenséggel semmi nyomát nem látta Petrarcanál a természetérzésnek, se a réginek, se a modernnek.

Humboldt a tárgymutatóban már egyszerűen csak úgy utal e helyre, hogy „a természetérzés hiánya [Mangel des Naturgefühls]”.⁷ Humboldt, miközben a késő középkori természetábrázolás szép példáit sorolja, meglepetéssel konstatálja, hogy Petrarca leveleiből „a természeti érzés [Naturgefühl] minden kifejezése hiányzik”.⁸

Amiként Burckhardt könyvében, a Ritter hivatkozásában sejtetettekkel ellentétben: nem Petrarcaé az elsőség. Noha Ritter úgy látja, Petrarca „egyike a legkorábbi teljesen modern embereknek”, megállapítja, hogy „az igazi bizonyossága annak, hogy a nagy táji látványok mélyebb hatással vannak [eine tiefere Wirkung großer landschaftlicher Anblicke] a lélekre, Dantéval kezdődik”. Nem Petrarca tehát az első, hanem Dante. Ráadásul ő az, akinél megjelenik az a specifikus elem, amelyet Ritter Petrarcanál vesz észre. Dante ugyanis, mondja Burckhardt, „magas hegyeket mászik meg azzal az egyetlen lehetséges szándékkal, hogy a messzire látást élvezze [in der einzig möglichen Absicht, den Fernblick zu genießen]”. Petrarca nem első, de az ő esetében már határozottan tudható, milyen „jelentősége van a tájnak az indulatokra fogékony [erregbare] lélek” számára.

Petrarcánál Burckhardt ugyanazt emeli ki, amit már Danténál látott. Szerinte Petrarcat „a messzire ellátásnak valami határozatlan vágya [Drang nach einer weiten Rundschau]” indítja a Mont Ventoux megmászására. Ugyanakkor „céltalan hegymászásról [planloses Bergsteigen]” van szó.⁹ Tágas panoráma, céltalanság: úgy tűnik, a motívumok teljesen egybeesnek azzal, amit az esztétikai viszonyként jellemeznek.

Burckhardt sem tudatosítja, és Ritter sem jelzi, hogy a történet nem egyszerűen a természethez való viszonyról szól. Nem a táj egyszerű szemléletéről, hanem hegymászásról van szó; egy specifikus perspektívából való tájészlelésről, s a kirándulás: az ehhez való eljutás. Tudja, hogy mit fog látni.

Ebben az értelemben a fáma nem antik: itinerarium, Baedeker/bédekker.

A levél éppen ezért kelthet csalódást Burckhardtban: „A kilátás [Aussicht] leírását, igaz, hiába várja az ember, de nem azért, mintha a költő érzéketlen [unempfindlich] volna iránta, hanem ellenkezőleg azért, mert a benyomás túlságosan nagy erővel hat rá. Megjelenik lelke előtt elmúlt élete minden balgaságával, [...] vágyódó pillantást vet Itália felé”.¹⁰ S ekkor veszi elő és üti fel találmra Ágostont. S Burckhardt minden további kommentár nélkül áttér Fazi degli Uberti „rímes földleírására”.

Burckhardt kifejezetten a toronyból való kilátást említi.

(Ad Ritter. Beszámoló)

Petrarca a levelet 1336. április 26-ra keltezte (Ritternél 1335 szerepel), s 1353-ban a „Familiarum rerum libri” negyedik könyvének első levele, amelynek címet is ad: De curis propriis”. Petrarca az egyetemi doktornak és tanárnak avatás ceremóniáját írja át. Mertens szerint a Mont Ventoux megmászása is egy előző középkori mátrix felülírása („Überschreiben einer vorgängigen mittelalterlichen Matrix”).¹¹

Dionigival Petrarca 1333-ban ismerkedett meg Avignonban, aki 1336-ban is ott élt. Petrarca mégis Itáliába helyezi át, az első változattól eltérően. 1338-ban megy Dionigi Nápolyba. Petrarca levélben búcsúzik, ez két változatban maradt fenn. A másodikat a Familiares, s ezt közvetlenül a Mont Ventoux-levél utánra teszi be. Dionigi közvetít Petrarca költővé avatásánál. 1342-ben hal meg. Egészen biztosan 1352–1353 körül keletkezett, s hogy tényleg járt-e a hegyen, sem igazolni, sem cáfolni nem lehet (Stierle ellene, Bernhard König mellette). A XIX. században is 11 óra kellett a megmászásához.¹²

Petrarca egy dologban első: hogy elsőnek tekinti magát. Ezért lehet fontos a Privatmann szerep is.¹³ Ezért fontos privatus voltának hangsúlyozása: nem utánozza Fülöpöt, nem exemplum, hanem egyedített. Egyedisége oka: sola videndi [...] cupiditas és a spectaculum liberius: a szabad kilátás (IV, 1, 17). □

2009. május 7-én meghalt Kisbali László filozófus. A BUKSZnak szánt írásának töredékével emlékezünk rá.